

Marianne Zeiner

Olavsarv og pilegrimer ved Nidarosdomen

- og litt om Trondheim som et av verdens fire
hjørner

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Thomas Brandt

Mai 2024

Marianne Zeiner

Olavsarv og pilegrimer ved Nidarosdomen

- og litt om Trondheim som et av verdens fire hjørner

Bacheloroppgave i HIstorie
Veileder: Thomas Brandt
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innhold

1. Innledning	2
1.1 Oppgavens avgrensning	3
1.2 Oppgavens struktur	3
2. Problemstilling	4
3. Metode og kilder	5
3.1 Muntlige kilder	5
4. Teoretiske perspektiv	6
4.1 Historiebruken	6
4.2 Av- og re-fortryllelse	7
5. Hoveddel	8
5.1 Olavsarv og Olavstradisjon, to begrep om det samme?	8
5.2 Lånke om Olavsarv og Olavstradisjon i 1993	8
5.3 Lånke om Olavsarv og Olavstradisjon i 1999 og 2011	9
5.4 Lånke om pilegrimspraksisen 1999	10
5.5 Bakken om Olavsarv og Olavstradisjon 1992-1997	12
5.6 Bakken om pilegrimspraksisen 1992-1997	15
5.7 Bakken om Olavsarv og Olavstradisjon 2017	17
5.8 Bakken om pilegrimspraksisen 2017	18
5.9 Beistad om Olavsarven 2020	19
5.10 Pilegrimsgården	20
5.11 Olavsarv og Olavstradisjon 2024	21
5.12 Den moderne pilegrimens motivasjon for vandring	22
6. Oppsummering	23
Litteraturliste	26

1. Innledning

På begynnelsen av 1990-tallet startet arbeidet med å organisere det som senere et blitt kalt re-etableringen av pilegrimspraksisen ved Nidarosdomen. Pilegrimsvandringer hadde så smått begynt lenge før dette, men det var da en større svensk gruppe pilegrimer kom til Nidaros og olsok-feiringen i 1980, at det ble klart at dette kunne bli noe større som ville få konsekvenser for Nidarosdomen. Fra slutten av 1980-tallet kom det en jevn strøm av pilegrimer, ikke veldig mange, men nok til at de måtte begynne å tenke på det. Det organiserte mottaket av dem startet forsiktig, med en pilegrimsgudstjeneste på Sverresborg folkemuseum i 1990, før vandring ned til Olavsvaka 28. juli, i forbindelse med Olavsfestdagene.¹ Arrangementene under Olsok ble etter hvert flere, med både pilegrims-spill og foredrag, samt utstillinger. Restaureringen av pilegrimsleden mellom Oslo og Trondheim som Miljøverndepartementet i 1994 tok initiativ til, fikk ballen til å rulle enda fortere. Fra Nidarosdomens side ble det i samarbeid med biskop Finn Wagle satt ned en arbeidsgruppe alt to år tidligere, kalt «Pilegrimsvandring i vår tid» (PVT).² Sentralt i denne gruppen sto daværende kapellan ved Nidarosdomen, Arne Bakken.³ Den ble senere styringsgruppe for prosjektet «Fornyelse av pilegrimstradisjonen», opprettet i 1994. Arbeidsgruppens skulle jobbe med «kirkens fornyede arbeid med «Olavsarven» og pilegrimstradisjonen» heter det i et utdrag fra Knut Andresens bok «Olsok i Nidaros domkirke».⁴ Prosjektleder ble kapellan ved Nidarosdomen Arne Bakken, som fra 1994 fungerte som pilegrimsprest.

Samtidig med dette startet planleggingen av Trondheims tusenårsjubileum som skulle feires i 1997, og med det hvilken historie som skulle fortelles for å legitimere feiringen. Stiftelsen «Tusenårsjubileet i Trondheim» ble opprettet i 1994, og tok ideen om pilegrimsbyen til seg. Slike jubileer gir gjerne opphav til myter omkring byens eldste historie sier Thomas Brandt, i sin hovedfagsoppgave i historie, om tusenårsjubileet fra 1999.⁵ Det som ble til myten om Trondheim som kristenhetens fjerde største pilegrimsmål, etter Roma, Jerusalem og Santiago de Compostela i middelalderen, ble først formulert offentlig av daværende domprost Wagle i 1990, i et intervju i Adresseavisen, i forkant av Olavsfestdagene. Det ble etter hvert til et mantra, et troverdig symbol på byens betydning i middelalderen, og myten om byen som et av de største pilegrimsmålene, ble et slagord for de sentrale aktører som skulle planlegge jubileet.

Kirken meldte seg på, med sin egen agenda i formingen av pilegrimsbyen med bakgrunn i å fremme et kirkepolitisk krav om å bli kirkehovedstad, med den også mytisk pregede forestillingen om Trondheim som åndelig sentrum i tusen år. Dette skulle gjøres ved å «synliggjøre betydningen av kristendommen som historisk og levende arv».⁶ Det ble i en rapport formulert at de ønsket å synliggjøre rikdommen i Olavsarven og

¹ Kulturfestival som arrangeres i Trondheim hvert år i juli/august i forbindelse med olsok

² Finn Wagle, f. 1941, biskop i Nidaros 1991-2008

³ Arne Bakken, f. 1948, utdannet teolog, prest i Trondheim fra 1978, kapellan i Domkirken fra 1987-1994, pilegrimsprest fra 1994-1998

⁴ Knut Andresen, f. 1946, domprost i Nidarosdomen 1996-2009: de ulike aktører bruker flere benevnelser på Nidarosdomen, blant annet Nidaros domkirke. Begrepene vil brukes slik aktørene bruker det, ellers vil Nidarosdomen bli brukt

⁵ Thomas Brandt, historiker og nå professor ved institutt for historiske og klassiske studier, NTNU. Hovedfagsoppgaven fra 1999, omhandler myter, historie og identitet rundt tusenårsjubileet i Trondheim

⁶ Brandt, 1999, s. 80, henvisning til en evalueringsrapport fra stiftelsen «Nidaros- Kirkelig sentrum gjennom tusen år»

pilegrimstradisjonen, og vise dens aktualitet for mennesker i dag, er de så på en strategi for hvordan historien skulle gjenopplives blant annet med sikte på Olavstradisjonen.⁷ Disse to begrepene Olavsarv og Olavstradisjon dukket stadig oftere opp, som en form for samlebegrep for å kommunisere alt dette.

Den re-etablerte pilegrimspraksisen ble viktig å få knyttet til Trondheim, og aktørene ønsket at folk skulle legge ut på vandring. Flere departement gikk sammen⁸ om å revitalisere og merke pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim, og våren 1997 kom den første pilegrimen til Trondheim langs denne leden. Hun uttrykte i et intervju Adresseavisen gjorde med henne, at det ikke primært var religiøse grunner til vandringen, men at hun hadde sin egen filosofi, og rett og slett hadde lyst.⁹

Tusenårsjubileet ble betraktet som en suksess, også sett fra kirkens side, selv om ønsket om å bli kirkehovedstad ikke ble innvilget. Domprost Knut Andresen oppsummerte med å slå fast at det «bidro til å rette fokus på kristendommens komme til vårt folk».¹⁰

1.1 Oppgavens avgrensning

Denne oppgaven har som tema, den re-etablerte pilegrimspraksisen ved Nidarosdomen på begynnelsen av 1990-tallet. Den sammenfalt med forberedelsene til Trondheims tusenårsjubileum, der «pilegrimsbyen» ble brukt som historien som skulle legitimere feiringen, med alt det innebar av myter omkring byens eldste historie.

I forbindelse med denne re-etableringen ble begrep som Olavsarv og Olavstradisjon hyppig brukt av de sentrale aktører innen kirken, uten at det kommer klart frem hva forskjellen mellom dem er, eller hva definisjonen av dem er. Det synes å benyttes som en form for forklaringsverktøy for å legitimere at denne katolske praksis kunne re-etableres innenfor den lutherske kirkekultur. Hvordan forklarer de disse begrepene, og hva tenkes om de moderne pilegrimers motiver for vandringen? Er det historisk-religiøst begrunnet, eller er det et behov for noe magisk i en ellers grå og av-fortryllet verden, hvor alt er et jag etter morgendagen?

Dette og hvorvidt de sentrale aktører har endret oppfatning av begrepene og pilegrimspraksisen i løpet av de 30 år som har gått, vil forsøkes besvart her.

1.2 Oppgavens struktur

I innledningen har jeg tatt for meg bakgrunnen for oppgavens tema, den re-etablerte pilegrimspraksisen ved Nidarosdomen, og valget av Trondheim som «pilegrimsbyen» som for å legitimere feiringen av tusenårsjubileum i 1997. Etableringen av myten om Trondheim som et av middelalderens fire største pilegrimsmål, ble hengende ved, og brukt som historisk «sannhet» til historikernes fortvilelse. Dette danner bakteppet for det jeg ønsker å se nærmere på i denne oppgaven, begrepene Olavsarven og Olavstradisjonen, hva re-etableringen av pilegrimspraksisen var tenkt å kunne bli, og hva de ulike aktører forstår med den. Problemstillingen vil omhandle dette.

⁷ Brandt, 1999

⁸ Kulturdepartementet, Miljøverndepartementet, og Kirke- og undervisningsdepartementet

⁹ Brandt, 1999, s. 84

¹⁰ Andresen, 2005, s. 168

Videre vil det i de neste to kapitlene ses på kilder, metode og teoretisk grunnlag. Oppgaven har et begrenset omfang, og av kildemateriale har jeg valgt primærkilder fra Nidarosdomens arkiv, og å gjøre tre intervju, men med god støtte i form av litteratur som bøker, tidsskrift og andres arbeid med temaet. Mye er skrevet om dette allerede, derfor er det gjort et utvalg med kilder som ikke tidligere har vært tilgjengelige, for å se om det kunne gi et nytt innblikk i denne historien.

I hoveddelen har jeg valgt å se på to tema. Jeg undersøke hvordan de ulike sentrale aktørene har forholdt seg til, begrepene Olavstradisjon/Olavsarv, og re-etableringen av pilegrimspraksisen.

Hvert av temaene, hvordan de forklares av de sentrale aktører, og støttes av annen litteratur, vil ha en kronologisk struktur. Siden det ikke finnes litteratur fra alle år og ikke alltid frem til i dag, i tillegg til at det er naturlige skiller, vil det kronologiske være inndelt i epoker. En naturlig epoke er fra 1992 til 1997, fra etableringen av gruppen «Pilegrim i vår tid», og frem til Trondheims tusenårsjubileum. Den neste derfra, og til opprettelsen av Pilegrimsgården i 2008, og den siste epoken fra 2008 og til i dag. Der det ikke finnes skriftlig materiale fra hele epoken, vil det gjeldende årstall stå som overskrift på delkapittelet.

De ulike sentrale aktører vil ikke nødvendigvis finnes i alle tre epoker, siden de kan ha kommet inn i dette på ulikt tidspunkt, eller det ikke finnes noe materiale å bruke til noen av epokene.

Det dannet seg også et naturlig skille mellom de som opptrer i skriftlig materiale og de som har bidratt muntlig, ved at de førstnevnte i størst grad opptrer i de tidlige epokene, og sistnevnte i de senere. For at oppgaven skal oppfattes ryddigere, velger jeg å samle mine tre informanter for seg, men med samme hovedtema, begrepene Olavsarv og Olavstradisjon, og re-etableringen av pilegrimstradisjonen.

Avslutningsvis vil jeg oppsummere mine funn. Det hadde også vært spennende å se hva dagens aktører tenker om veien videre frem mot et nytt tusenårsjubileum i 2030, men det ga ikke denne oppgavens rammer plass til.

Med sentrale aktører mener jeg personer som aktivt har bidratt til re-etableringen av pilegrimspraksisen, hovedsakelig innen kirken, og de som senere er kommet til for å drifte denne praksisen, de tre informantene som på hvert sitt vis er tilknyttet Pilegrimsgården. Som støttelitteratur vil de fire hovedfags- og masteroppgavene fungere, sammen med annen relevant litteratur skrevet av aktørene, andre involverte eller som berører temaet utover det.

2. Problemstilling

Til å forklare re-etableringen av pilegrimspraksisen, bruker de sentrale aktørene begrep som Olavsarven og Olavstradisjon. Dette kan oppfattes som forklaringsbegreper for å bygge bro tilbake til middelalderen, for en praksis som ble avbrutt ved reformasjonen, og deretter forbudt innen den lutherske kirkekultur. Bruker de sentrale aktører begrepene som et historisk-religiøst alibi for re-etableringen av denne praksisen? Hva tenker de om den moderne pilegrimens motiver, er de religiøst begrunnet, eller er det en åndelig lengsel, eller et behov for noe magisk i en av-fortryllet tilværelse som er bakgrunnen for denne fornyede folkevandringen mot de tidligere hellige mål? I hvilken grad har de

sentrale aktører endret sitt syn på Olavsarv/Olavstradisjon og pilegrimspraksis i de vel 30 år som har gått?

3. Metode og kilder

Av primærkildemateriale har jeg fått låne saknotater/interne notat, prosjektbeskrivelser, brev og annet skriftlig materiale fra Nidarosdomens arkiv, vedrørende pilegrimspraksisen. Jeg har også brukt noen artikler i tidsskrifter, og støttet meg på det som er skrevet om pilegrimspraksisen ved Nidarosdomen i fire hovedfags- og masteroppgaver. Bøker skrevet sentrale aktører ved Nidarosdomen, samt annen relevant litteratur er også brukt. Oppgavens rammer gir ikke rom for å utvide søket mer enn dette.

For å få et innblikk i nåtidens perspektiv på Olavsarv/Olavstradisjon og pilegrimspraksis, har jeg valgt å intervju tre informanter. Den ene er den nylig avgåtte pilegrimspresten, Einar Vegge, den andre er direktør ved Pilegrimsgården, Ingeborg Collin, og den siste er frivillig gjennom mange år, og tilknyttet Pilegrimsfelleskapet St. Olav, Vigdis Vormdal. Intervjuguiden er i hovedsak utarbeidet i samråd med veileder, og den er i noen grad tilpasset de ulike informantene. Alle intervju ble gjennomført i mars 2024, to ansikt til ansikt og en over telefon.

Jeg har også valgt å bruke filmet foredrag av middelalderhistorieker og direktør Heidi Anett Ø. Beistad ved Stiklestad nasjonale kultursenter holdt under Olsok på Stiklestad i 2020, som supplement til perspektivet på Olavsarven, sett med en historikers øyne i dag.

3.1 Muntlige kilder

Det å benytte muntlige kilder krever en viss innsikt i hva som kan være kritiske momenter. Det er i utgangspunktet en måte å utvide det historiske materialet på, sier Grove & Heiret, gjerne der skriftlige kilder ikke umiddelbart er tilgjengelige, eller der de ikke eksisterer, noe som kan sies å være tilfellet her.¹¹

Intervju vil være en form for beretning, en i dette tilfellet, subjektiv historie om noe som har skjedd, men den er på samme tid skapt den dagen intervjuet foregikk. Det handler mye om hukommelse, et annet kritisk punkt når det kommer til muntlige intervju, og hva en ønsker å huske eller fremstå som. For hendelser tilbake i tid vil ikke alltid hukommelsen være helt pålitelig heller, en glemmer alltid noe, selv etter kort tid. Hvor langt det er tilbake i tid betyr ikke noe nødvendigvis, men kan være en faktor. Mine tre informanter hadde ulik lengde på sin tilknytning til pilegrimspraksisen, der en kom inn i det i 1996, en fra 2007 og den siste fra 2018. Hva som huskes best, trenger ikke nødvendigvis være det ferskeste, det handler om hva som har festet seg og hvorfor.

Intervju er en samhandlingsprosess mellom den som intervjuer og informant, der intervjuer påvirker det som skjer i intervjuet. Spørsmålene er skapt for å lage ny kunnskap, og den som intervjuer vil teste sine hypoteser eller problemstillinger, som informantene kan være mer eller mindre ukjent med. I mitt tilfelle hadde jeg heller ingen klart formulert hypotese da intervjuene ble foretatt, så spørsmålene var flere enn de jeg trengte, for å dekke flere mulige innfallsvinkler. Informantene var valgt ut fra en ide om at de ville ha forskjellig syn på det det ble spurt om, siden de hadde ulik bakgrunn, og

¹¹ Grove & Heiret, 2018

innfallsvinkel til pilegrimspraksisen. Spørsmålene som ble stilt la vekt på å få frem informantenes egne oppfatninger av pilegrimspraksisen, i tillegg til hva de selv hadde bidratt med og husket fra disse årene. Hvordan en ønsker å fremstå spiller naturlig nok også inn når det kommer til dette, som nevnt.

Muligheter til å forberede seg på intervju er også et moment. En av mine informanter fikk lese spørsmålene på forhånd, og intervjuet fant sted en uke senere over telefon. Dette gir ham en klar fordel, og muligheter til å kunne kontrollere at svarene ble mest mulig korrekte rent historisk sett, og de kan ha blitt understøttet av skriftlig materiale. De to andre som kun fikk tema presentert før intervjuene, som ble utført gjennom fysiske møter.

Intervjuene burde ideelt sett vært tatt opp, og transkribert, men det ligger langt utenfor min kapasitet i dette prosjektet. For å sikre mest mulig korrekt gjengivelse av svar, fikk alle tre informanter tilsendt det renskrevne intervjuet for gjennomlesing og eventuell korrigerende eller justering av uttalelser. To av dem valgte å endre og justere noe, de fikk det tilbake for godkjenning etter retting.

4. Teoretiske perspektiv

4.1 Historiebruken

Anne Eriksen, professor i folkloristikk, setter et skille mellom historie og fortid. Hun sier historie er en bevissthet om og fortolkning av fortiden. Fortiden i seg selv er borte, sier hun. Historien vil da ha en forklarende funksjon for menneskene, men om en virkelighet en ikke lenger har tilgang til. For å kommunisere med denne, brukes kulturminner som gjenstand for kultisk kontakt, som historiens relikvier til bruk i ritualene. Dette er med på å gi oss røtter, eller tilhørighet, som igjen kan gi svar på eksistensielle spørsmål, som meningen utover dette livet. Denne bruken av fortiden har også en religiøs side, sier hun, pilegrimsvandringen, ikke i den hensikt å forstå Guds vilje, men å utforske menneskets muligheter.¹²

I hennes analyse av Trondheims tusenårsjubileum finner hun at «selve historien ble annerledes, - den ble til en ahistorisk, interaktiv verden, den ble fortid mer enn historie». Historien måtte vike for massearrangementets mekanikk, som hadde en tilbøyelighet til å viske ut grensene mellom populærkultur og den elitekultur historien som akademisk virke tilhører. Hun beskriver dette ganske så fint: historien forlot bøkene og universitetet og var å treffe i gatene.

Om bruken av historie sier historiker Ola Svein Stugu, at den verken er ufarlig eller nøytral. Tvert imot sier han, så kan ideer om fortiden brukes som viktig handlingsressurs for mange på ulikt nivå. Når et samfunn ønsker å hylle sine helter, er det ikke fortiden i seg selv som er viktig, men tolkningene av den og funksjonen disse kan ha i samtiden.¹³ Et utsagn som passer svært godt til historiebruken under forberedelsene av Trondheims tusenårsjubileum, som nevnt i innledningen. Myter er en del av materialet når temaet er gjenreisning av en stolt fortid, og handler ikke om at det som blir fortalt, faktisk skjedde, men om hvilken form fortellingen får. Hvordan den fortelles heller enn hva det fortelles

¹² Eriksen, 1999, ss.151, 152

¹³ Ola Svein Stugu f. 1947, norsk historiker og forfatter, tidligere professor ved NTNU: Stugu, 2008, s. 11

om. Med mytene kan det oppnås kontakt gjennom ritualer og kult, og spor fortiden har etterlatt, blir viktige som vitnesbyrd. Som for eksempel Nidarosdomen.

All fortelling om fortiden, sier han, kan ha identitetsdannende og mytologiserende funksjoner. Dette ses særlig i forbindelse med de nasjonale fortellingene, som jo dette prosjektet til dels kan ses som, med vandring til «Norges evige konge», helgen som fikk æren for innføring av kristendommen i landet. Noe Olav ikke på noen måte kan sies å ha æren for alene, i tillegg til at hans livsløp heller var krigerens enn martyrens. Men myten om ham er blitt værende som helgen- og evig konge, en del av vår nasjonale bevissthet.

4.2 Av- og re-fortryllelse

Max Weber, tysk samfunnsviter og en av grunnleggerne av sosiologien som fag, tar for seg problemet med vitenskapens mening i sin tale, som er kalt «Science as a vocation», holdt i 1917 ved Universitetet i München. Det vi oppnår i dag sier han, vil være utdatert om 10, 20 eller 50 år. Hva er da meningen med å engasjere seg i det? Årsaken til at vi likevel gjør det er at vi ikke ønsker å kontrolleres av mystiske og uforutsigbare krefter, og derfor søker, i prinsippet, å kunne kontrollere tilværelsen ved hjelp av beregninger. Dette medfører, sier han, en av-fortryllelse av verden. Vi trenger ikke lenger å kontrollere ånder og be til dem, vi har en teknologi som kan beregne våre mål i stedet.¹⁴

Den moderne vitenskap tar ånden ut av ting og reduserer den til uinspirerende stoff, der stoff er antitesen til ånd og mening. Religionen går heller ikke fri, den har av-helliget jordisk liv til fordel for etiske strategier, systematisk orientert mot frelse og det neste liv. Dette etterlater oss med det som kan kalles meningsløshetens problem.¹⁵

Jane Bennett, en amerikansk filosof, finner en interessant konsekvens av en slik tenkning, fremveksten av en, eller i det minste «enchanted salience, of an «in principle» realm of existence». I en av-fortryllet verden lærer en at alt kan relateres til logikk og struktur, ut fra hvordan de prinsipielt er organisert, heller enn ved å gjenkjenne deres iboende betydning som en del av kosmos. Men det betyr ikke, sier hun, at alt er fullstendig kalkulerbart og forstått. Selv om de tidligere magiske praksiser formelt sett er borte, finnes det fragmenterte, men fortsatt kraftfulle magiske element, som opptrer som flyktige, men vedvarende element innenfor den kalkulerbare verden.¹⁶

Kan det være disse kraftfulle og flyktige element som er årsaken til den fornyede interessen for pilegrimsvandring? Har mennesker behov for en «re-fortryllelse» i en verden av opplevd forutsigbarhet, litt magi, for å finne noe mening i det tilsynelatende meningsløse?» I boken «The enchantment of modern life» sier Bennett dette:

«The story I tell is of a contemporary world sprinkled with natural and cultural sites that have power to enchant».¹⁷

Hun beskriver denne fortryllelsen som en tilstand av undring, en midlertidig opplevelse der både kropp og tanke finner ro, selv om sansene fortsatt jobber på høygir. Verden blir levende i sine enkeltdele, farger og lyder blir skarpere, og detaljer en tidligere ikke har viet oppmerksomhet, trer frem. Denne kombinasjonen av at tid og rom er opphevet,

¹⁴ Max Weber, tysk samfunnsviter og sosiolog, (1864-1920): Weber, 2004.

¹⁵ Jane Bennett, f. 1957, amerikansk professor og filosof: Bennett, 2001, s. 60-61

¹⁶ Bennett, 2001, s.58

¹⁷ Bennett, 2001, s. 3

samtidig som at sansene skjerpes, gir en underlig kroppslig effekt, en fortryllelse. Hun mener verden slett ikke ble «av-fortryllet», men lever fortsatt i enkelte natur- og kulturlokaliteter.

I pilegrimsammenheng, kalles disse kulturlokaliteter gjerne «helligsteder», som Nidarosdomen i denne oppgaven representerer. Hvorvidt Nidarosdomen oppfattes som et sted med evne til fortryllelse eller et «helligsted» for den del, av den pilegrimsvandrende, er et annet spørsmål.

5. Hoveddel

I denne delen vil jeg ta for meg de sentrale aktørers omtale av begrepene Olavstradisjon og Olavsarv. Dette var begrep som ble hyppig brukt innenfor de kirkelige kretser, som en forklaring på, eller et historisk «alibi», for å få «aksept» en praksis som faktisk var forbudt av Den norske kirke.¹⁸ Dette til bruk som handlingsressurs som Stugu kaller det, i re-etableringen av pilegrimspraksisen på begynnelsen av 1990-tallet og frem mot Trondheims tusenårsjubileum i 1997.

Det kan imidlertid være vanskelig å se en umiddelbar forskjell på dem, og litteraturen gir heller ikke noe entydig svar. Hvor gamle disse begrepene er kan også diskuteres, om de er politisk skapt til bruk i identitetsbygging rundt myten om Trondheims betydning som pilegrimsby historisk sett, eller om det er en tusen år gammel arv det bygges på.

Flere aktører tar til orde for å bygge bro fra fortiden til nåtiden, skape en kontinuitet, som Brandt beskriver, fra det gamle erkebispesetet og Olavstradisjonen, med tanke på å gjenopplive historien. De gjør forsøk på dette på ulike måter.

5.1 Olavsarv og Olavstradisjon, to begrep om det samme?

To av de sentrale aktører og premissleverandører i forbindelse med re-etableringen av pilegrimspraksisen var teolog Berit Lånke, og daværende kapellan i Nidarosdomen, og senere pilegrimsprest Arne Bakken. Det er selvsagt mange flere som hadde en rolle i dette, men valget av å fokusere på disse to, vil suppleres av andre aktørers innspill.

Berit Lånke, som i 1993 var residerende kapellan ved Bakklandet menighet, ble både daglig leder ved Pilegrimsgården etter opprettelsen av denne i 2008, og senere det nasjonale pilegrimssenterets første direktør i 2011.¹⁹ Hun er aktiv i alle tre epoker.

5.2 Lånke om Olavsarv og Olavstradisjon i 1993

Spelet om heilag Olav på Stiklestad, et historisk skuespill som har blitt spilt hvert år siden 1954. Det tar for seg Olav den helliges død på Stiklestad, og de under som skjedde rett etter. Som tittelen tilsier er det det kristne perspektivet som er i fokus, om krigerkongens omvendelse, som senere skulle gi helgenstatus. I en artikkel i kirkens

¹⁸ Forbudet mot pilegrimsvandring ble opphevet av Den norske kirke i 1997, Vådahl, 2007, s. 6

¹⁹ Berit Lånke, f. 1950, har hatt prestestillinger i Nidaros bispedømme 1980-1998

årbok for 1993 skrev Berit Lånke om sin opplevelse under Spelet om Heilag Olav på Stiklestad:

«Folket trekker lydløst pusten. Det er en hellig stund i det «kongen» kommer ridende over haugen. Kong Olav den hellige er på Stiklestad. Jeg tror alle som har sett Spelet på Stiklestad – og som er i stand til å fornemme følelser og stemninger- har hatt noe av denne opplevelsen. Mange er det i alle fall som reiser til Stiklestad gang på gang for å få årets store religiøse opplevelse».²⁰

Videre skrev hun at det dypt inne i «trauste nordmenn» ligger en lengsel. Hun fant hun var skapt av blandingen av historie, og fortellingen om den kongen hun mente har gjort oss til det vi er, et kristent land og religiøse folk. Dette var hennes beskrivelse av Olavstradisjonen.

Videre kom hun inn på Olavsarven, som hun beskrev som en understrøm, en sterk en, som vi neppe var klar over, men som kom frem i disse spillene, fortellinger og gudstjenester. Ikke bare i Norge, men i alle Olavskirkene, i tillegg til lokale historier om den hellige Olav, som folk kjente og var stolte av. Hun skrev også at det var en vanskelig arv, som vakte en religiøs illegitim lengsel, som kan det forstås som den lutherske frykt for helgendyrkelse. Lånke så dette Lutherske forbudet mot helgendyrkelse som at noe ble fratatt folk, og med det ble det vanskelig å holde levende minnet om kristendommens historie.²¹ Hun fant derfor grunn til å omdefinere Olav fra helgen, til et godt forbilde i stedet.

Ellen S. Bergs definisjon på Olavstradisjonen som et verktøy, kan synes å passe her.²² Det å ha forbilder er greit også innenfor luthersk kirkestradisjon, og det er også det helgener er ment å skulle være. De skal bare ikke tilbes for egen del, som var Luthers ankepunkt mot helgener. De skulle speile, ikke overskygge Kristus.

Lånke var også opptatt av å ta vare på Olavstradisjonen, og fant at pilegrimsvandring kunne være en måte å «ta vårt folks religiøse lengsel på alvor». Hun uttalte seg kritisk til både kirken og myndighetene som formet pilegrimspraksisen, at de måtte gi religiøsiteten som var der, eller ville dukke opp et mål, å peke mot Kristus. Også Nidarosdomen fikk sin del av kritikken, for å la det kirkelige liv vike for turisme og konserter, i stedet for at kirken ble fylt med «tilbedelse», slik at mennesker kunne «kjenne seg ett med dem som gikk her før oss». Nettopp slik kunne Olavstradisjonen hjelpe kirken med å kommunisere med folk, mente hun.²³

5.3 Lånke om Olavsarv og Olavstradisjon i 1999 og 2011

I de senere skrifter som er funnet av henne, nevnes ikke Olavsarven og Olavstradisjonen. Hun skrev en artikkel i et misjonstidsskrift i 1999, der verken Olavsarv eller Olavstradisjon ikke nevnes, selv om temaet var pilegrimer.²⁴ Da var det Kristus og evangeliet, og innholdet i vandringen som var i fokus.

²⁰ Lånke, 1993, us

²¹ Lånke, 1993, us

²² Ellen S. Berg, skrev i 2009, sin masteravhandling om Olavstradisjonen i nyere tid, der hun hadde hovedvekt på historiebruken i Nidaros

²³ Lånke, 1993, us

²⁴ Lånke, 1999

I 1999 ble Lånke også prosjektleder for «European Pilgrimage 2000», et økumenisk samarbeid i Europa, hvor det i år 2000 skulle foretas «millenniums-pilegrimsvandring» til fire hjørner av kontinentet! Trondheim i nord formet den ene korsarmen, men de andre tre korsarmene ble nå funnet i Hellas, Romania og Skottland.²⁵ Men heller ikke i redegjørelsen for dette prosjektet til mellomkirkelig råd, nevnes Olavsarven eller Olavstradisjonen.

I det korte intervjuet hun ga til Adresseavisen i 2011, i forbindelse med stillingen som direktør ved Nasjonalt pilegrimssenter, var det tilrettelegging for andre aktører hennes fokus.²⁶

5.4 Lånke om pilegrimspraksisen 1999

I artikkelen Lånke skrev i Norsk tidsskrift for misjon i 1999, kan det synes som hun mente kirkens nye misjonsmark var å komme pilegrimer i møte. Det var misjonens dypeste vesen, utrykte hun, «å møte mennesker der de er». Kirkens viktigste oppgave tenkte hun, var å benytte seg av den muligheten som lå i den re-etablerte pilegrimsvandringen innenfor protestantisk tradisjon i Norge, og den fornyede interessen andre steder i Europa. Det kan her synes som hun ser dette som en misjonsmulighet, til å få mennesker som hadde forlatt kirken tilbake igjen. Hun synes å tenke pilegrimsvandring handler om det hun i 1993 kalte religiøs lengsel, på grunn av denne blandede gruppen vandrere, katolikker og protestanter side om side, med de som i skuffelse hadde forlatt kirken.

I artikkelen stilte hun også spørsmålet om årsaken, om det kunne være snakk om en re-katolisering av protestanter, turisme med ny mening, guddommeliggjøring av naturen, eller om det var snakk om romantisering av en religiøs uttrykksform. I det siste så hun en mulig fare for å kunne bli misbrukt av reiseoperatører, noe kirken måtte sørge for at ikke skjedde. Denne renessansen for pilegrimsvandring var heller det som kunne få mennesker til å søke til kirken igjen på en ny, og «på samme tid eldgammel måte».²⁷ Hun så i pilegrimstradisjonen et viktig religiøst verktøy med muligheter til å få med flere dimensjoner i tilbedelsen i tillegg. Ingen, enten de er troende eller ikke, kan gå uten å bli berørt, fastslo hun.

Om en kaster et blikk tilbake til beskrivelsen av Spelet på Stiklestad i 1993, ligner det mye på det Bennett beskriver en fortryllelse er. Lånke tenkte på dette som årets store religiøse opplevelse for noen, en salgs mental pilegrimsvandring kanskje. Men det er samme opplevelse av skjerpede sanser, at tid og rom er oppheves, samme underlige effekt, som beskriver begge deler.

Lånke har som teolog, og med tanke på at dette er en artikkel i et misjonstidsskrift, et svar som omhandler det religiøse i dette. Sett på kirkens ståsted, en mulighet til misjonering, eller som hun velger å kalle det, «å gi de vandrende mulighet til å møte evangeliet». Hun slo fast at alle som går, enten de er ekte pilegrimer, eller turister på «opplevelsesreiser med religiøst tilsnitt», burde få denne muligheten.²⁸

²⁵ European Pilgrimage, 1999

²⁶ Hovde, 2011

²⁷ Lånke, 1999, s. 120, begge siteringer

²⁸ Lånke, 1999

Her ses også en annen holdning til turister og deres tilstedeværelse i Nidarosdomen, noe hun stilte seg sterkt kritisk til i 1993. Om det er tidsskriftets tematiske innhold, eller om hun tenker at de kan omvendes ute, gis et tilbud om evangeliet, slik at vandringen vil gi dem den «nødvendige forberedelse for møtet med Herren», og derigjennom være kvalifisert til å tre inn i katedralen, er en mulig tolkning av dette.²⁹ Det er også en mye strengere teologisk tilnærming, enn den religiøse opplevelsen hun beskrev Hellig Olavs tilsynekomst på haugen under Spelet på Stiklestad som, der fortryllelsen anes i ordene.

I artikkelen i misjonstidsskriftet skrev Lånke noe, som Bakken også tar opp i sin siste bok, om å kjenne troen på kroppen. Hun rettet en skarp kritikk til den lutherske kirke, som gjennom å forkaste det fysiske aspektet ved pilegrimsvandringen, og gi den en åndelig innpakning i stedet, skapte «et skille mellom ånd, sjel og legeme».³⁰ Hun ser ut til å ta et oppgjør med egen kirke tradisjon i dette tilfellet, selv om hun ikke på noe vis vil kalle pilegrimstradisjonen katolsk. Hun laget i stedet konstruksjonene, kirker med «brutte» og «ubrutte» tradisjoner. Det har bare vært et opphold, som har skapt et manglende helhetsproblem, som gjenopptakelsen av pilegrimspraksisen kan tenkes å bøte på. Hun er også inne på det økumeniske perspektivet i dette, at det kan forene ulike kirkesamfunn, ved gjenopprettelsen av det som en felleskirkelig tradisjon før det store skismaet i 1054.³¹

Olsen som har gjort en religionsvitenskapelig undersøkelse av den moderne pilegrimen i sin masteroppgave i religionsvitenskap, påpeker det mer «sekulære». Han nevner lovfestingen av ferie, økt reisevirksomhet, som har gjort nordmenn oppmerksomme på en økt popularitet for pilegrimsreiser ute i Europa, samt den yndede norske fjellvandringen fra hytte til hytte. Den norske fjellvandringkulturen passer til pilegrimsvandringen, i tillegg til at det har blitt enklere å reise. Synet på reise har også endret seg sier han, det som før var et nødvendig onde, har nå blitt tradisjon og pilegrimsarv.³²

Det skal nevnes at han også har sett på den religiøse siden i dette, men fra det nyreligiøse perspektivet, med individets rett til egne valg i forhold til religion og religiøsitet. Han påpeker at det sett slik kan oppfattes at den moderne pilegrimsreise «er en fysisk måte å innpasse religion, spiritualitet og historie» som igjen vil gi en opplevelse av ens kultur som identitetsskapende.³³

I 2011 var misjonstanken nedtonet og nesten borte, og turistene velkomne. Lånke uttalte i en artikkel i Adresseavisen, i forbindelse med hennes tilsetning som direktør for det nyopprettede nasjonale pilegrimssenteret, at «både pilegrimsledene og pilegrimsmålet er salgbart både her hjemme og i utlandet», samt at hun ville jobbe for å gjøre senteret til et «nyttig redskap, både for kirke, turisme og næringsliv».³⁴

Dette er det som har vært mulig å finne av Lånkes uttale og nedskrevne ord og tanker, og det kan selvsagt ikke tekkes en konklusjon på bakgrunn av dette. Det er i tillegg et

²⁹ Lånke, 1999, s.123

³⁰ Lånke, 1999, s. 123

³¹ Første store splittelse av kirken i en katolsk og ortodoks del i 1054 på grunn av teologiske uenigheter. Pilegrimstradisjonen ble ansett å stamme fra 300-tallet, med Helena, keiser Konstantins (keiser 306-337) mor, keiseren som konverterte Romerriket til kristendommen på kirkemøtet i Nikea 325

³² Olsen, 2011, s.5-8

³³ Olsen, 2011, s. 33

³⁴ Hovde, 2011

faktum at en selvsagt vektlegger annet i et misjonstidsskrift, i årbok for kirken, og i en redegjørelse til mellomkirkelig råd, enn en sier til Adresseavisen. Men det litt sinte og kritiske til bruk av kirken til annet enn tilbedelse er borte, og det kan se ut til at hun har sett nytten av noe kommersiell bruk av kirken, i tillegg til forkynnelsen av evangeliet, i alle fall.

5.5 Bakken om Olavsarv og Olavstradisjon 1992-1997

En annen som uttrykte tanker om Olav den hellige og pilegrimspraksisen var som nevnt Arne Bakken. Han er aktiv i to av epokene som innledningsvis er skissert, den første fra 1992-1997, og den siste, da kun en bok fra året 2017.

Bakken var en sentral aktør og pådriver da det ble aktuelt å sette fokus på den økte pilegrimstilstrømmingen til Nidaros. Han ble prosjektleder av det som ble kalt «Fornyelse av pilegrimstradisjonen» i 1992, og dro blant annet på studietur til England for å skaffe inspirasjon til dette arbeidet. 16. juni 1992 skrev han i et notat til daværende domprost Oppegaard og biskop Wagle ved Nidarosdomen, at Nidaros verken er Santiago eller England, men at reisene ga ham tro på at det å levendegjøre den spesielle tradisjonen knyttet til Nidarosdomen, Olavstradisjonen, i seg bar et «frodig helhetssyn» som kunne inspirere og gi perspektiver inn i fremtiden. Han tenkte også at pilegrimsmotivet knyttet til historiske steder kunne bli et viktig korrektiv til «en snever åndelig og historieløs kristendom».³⁵

Hva han mente med dette kommer ikke helt klart frem, men av notatet kan det se ut til at han ønsker å bruke det «teologiske» i Olavstradisjonen, at de teologisk sett ville med å snakke om pilegrimer i 1992. Året etter tok han, som Lånke gjorde, tak i turistene, som eksempel på hvordan en pilegrim kunne defineres. Lånke så at også vandrerne, det hun kaller «turisme med mening», burde på tilbud om evangeliet. Bakken mente at, selv om det i alle turister kunne bo en pilegrim, var det viktig å gjøre definisjonen vid nok til å favne den i kirkens «skjulte religiøsitet».³⁶

Som Lånke er Bakken også opptatt av kirkens primære oppgave med å «synliggjøre Kristi ansikt i verden». Han tok også fatt i likheten med Jesus. Et sted sier han at Olavs popularitet kan ligge i nettopp det bildet:

«Av alle de hellige mennesker som kirken har husket, er det få som så direkte peker mot Kristus slik Olav gjør gjennom sin død. Så er han også husket som kristenhetens store «Kristusimitator»».³⁷

Æren for dette ga han mirakelskriftet «Passio Olavi», som erkebiskop Øystein Erlendsson oppgis å være formidler av. Bakken tenkte på det som et «propagandaskrift» for å få pilegrimer til Nidaros, men poengterte at det hadde en bakenforliggende tanke om kristendommen som «universell».³⁸

Her kan det synes som han mener det er Passio Olavi som er Olavsarven. Dette kan tyde på at han fant Olavstradisjonen å være alt annet enn akkurat det som hadde med Olav

³⁵ Bakken, 1992 us

³⁶ Bakken, 1993, s. 9

³⁷ Bakken, 1993, s. 11

³⁸ Øystein Erlendsson var erkebiskop fra 1161-1188: Bakken, 1993, s. 16

som helgen, eller «Kristusimitator» å gjøre. Han så en sammenheng mellom dem der han trakk frem Nidarosdomen:

«katedralen og Olavstradisjonen speiler hverandre. I interessen for vitaliseringen av gamle pilegrimsveier, ligger det også en fornyet interesse for veienes mål, Nidarosdomen, og dermed implisitt for Olavsarven».³⁹

Med dette ser det ut til at Bakken har et klarere skille mellom de to begrepene enn andre. Det han ser som Olavstradisjonen handler om det som hendte, vikingkongen som ble helgen, og katedralen som ble reist over hans grav. Men han så helst bort fra det han kalte den «nøkterne historisk-kritiske holdning til hvem han var og hva som faktisk skjedde», og ønsket heller å sette søkelys på «det tidløse og gudommelige».⁴⁰ Da gjenstår Olavsarven når dette er fjernet, slik kan det i alle fall forstås.

Dette bifalles av Olsen som i sin religionsvitenskapelige undersøkelse av moderne pilegrimer til Nidaros. Olsen finner begrepet Olavsarven å kunne knyttes til legender om Olav den hellige og kristningen av landet, og «ikke minst til byggingen av Nidarosdomen».⁴¹

Olavsarven kobles på mange vis opp mot Olav som Kristusimitator da han avslutningsvis i dette interne notatet avslutter med å gjenta utsagnet Finn Wagle kom med i 1990, om Trondheim som et av de fire verdenshjørnene:

«Tidligere hadde de tre andre «verdenshjørner» sine helligsteder, Jerusalem i øst, Roma i sør og Santiago de Compostela i vest. «Nord» fikk ved Olavs sitt helligsted. Hele verden er nå «okkupert» av Gud som eier hele jorden. Nidaros får på den måten stor teologisk betydning. (...) Hensikten med å trekke frem Olavsarven i denne sammenheng er bare interessant så lenge den kan være med på å gi kirkens Kristusbilde nyanser som i dag er skjult eller glemt».⁴²

Her kan Olavsarven forstås som kristendommen, slik Bakken omtaler Olav som «kristenhetens store kristusimitator». Han døde i slaget, men kristendommen satte seg i landet. Wagle ser helt bort fra den historiske personen og velger å definere Olavsarven gjennom det religiøse materialet. I et skrift om pilegrimsarbeidet i Den norske kirke i et 15-årsperspektiv, fra 2007, er dette sitatet er å finne:

«(...) peke på Olavsarvens sentrale innhold, konkretisert i en av de sentrale Olsoktekstene i Nidaros: «hvis ikke hvetekornet faller i jorden og dør, blir det bare dette ene korn. Men hvis det dør, bærer det rik frukt (Joh.,12,24)»⁴³.

Da Bakken året etter, i 1994, gjennomgikk prosjektet «Fornyelse av pilegrimstradisjonen» var forskjellen mindre klar igjen. Han påpekte der at Trondheims tusenårsjubileums profilering av pilegrimsbyen, skapte et behov for et sted som «synliggjør dens spesielle åndelige historie – Olavstradisjonen».

«Nidarosdomen står der, men det trengs synliggjøring av alle de ringvirkninger i vårt samfunn og i vår kultur som Olavsarven har gitt oss».⁴⁴

³⁹ Bakken, 1993, s. 12

⁴⁰ Bakken, 1993, s. 11

⁴¹ Helge Alfred Olsen, skrev sin masteroppgave i religionsvitenskap i 2011, ved NTNU: Olsen, 2011, s. 74

⁴² Bakken, 1993, s. 16

⁴³ Bakken, 1993, s. 16: Wagle, 2007, vedlegg 2, s. 4

⁴⁴ Bakken, 1994, s. 17

Dette stedet tenkte han skulle være et senter for både registrering og forskning av «alle sider ved Olavstradisjonen, religiøse så vel som folkelige». Han tilføyde forklarende at det som mentes med det var: «sagn/myter, navn knyttet til geografi og botanikk, kunst, musikk, liturgi mm».⁴⁵

Begrepene brukes litt om en annen, men om det kan tolkes, ser begrepet Olavstradisjonen nå ut til å favne alt. Det som også kan ha skjedd er at Bakken har kommet på litt andre tanker om at Olavstradisjonen er et fenomen en kan få kunnskap om, som er et annet enn det han startet med i 1992.

Olsen ser noe av det samme, men for Olavsarven. Sett i et sosiologisk perspektiv, er den et begrep som er bevisst utydelig, der det er «åpent for personlig tolkning» sier han. På en side kan fremstå som «summen av den kristne kulturarven» men på en annen side er noe alle kan fylle med eget innhold.⁴⁶

Olsen oppfatter kirkens bruk av begrepet Olavsarv, som deres tilnærming til en «individuell utformet religiøsitet».⁴⁷ Han oppfatter at begrepet er «utydelig», mulig bevisst, fra kirkens side, enten som summen av kulturarven, eller noe en kan fylle med personlig innhold.

I 1997 skrev han sin bok, «Nidarosdomen, en pilegrimsvandring», som prosjektavslutning. Den innleder med en sammenligning mellom fjellet i Bibelen der Gud åpenbarer seg, og Nidarosdomen, gjennom Olav den helliges syn i Verdalsfjellene dagen før slaget på Stiklestad. Først så han Trøndelag, deretter Norge og så hele verden, «både steder han hadde besøkt, og steder han ikke hadde vært». Det var i forlengelsen av dette synet, og vikingkongens nederlag på Stiklestad, «det med tiden reiser seg en katedral», og denne vitner om kongens syn: «som fjellet, gir katedralen oss på sin måte oversikt og utvider horisonten». Det er i dette vi kunne forstå dybdene i Olavstradisjonen sa han.⁴⁸ Dette hadde han også som tema i 1993, dette med at katedralen og Olavstradisjonen speilet hverandre. Bakkens tro på katedralens styrke var uten grenser. Det samme kan det sies han tenkte om Olavstradisjonen, der Olavs sammensatte person, forteller at «helligheten kan komme til syne i menneskets motsetningsfulle natur» og om alle menneskers muligheter til å «bli forvandlet i lyset av evangeliet». Det er disse åndelige sannheter det synes viktig for ham å formidle gjennom Olavstradisjonen, noe som fikk den historiske Olav til å komme i annen rekke.⁴⁹

Det åndelige overskygger med andre ord det historiske innholdet i Olavstradisjonen. Det var heller ikke nødvendig å huske den historiske Olav, men fortellingene om ham, som har vært til hjelp for folk, mente Bakken. Han greier på et vakkert vis å viske ut den historiske personen, og gi ham helgenens hjelpende ånd og milde natur. Det handler om noe som er større enn mennesket.

Dette sier også Eriksen noe om, historie som bevissthet om fortiden, og dens forklarende funksjon. Hun legger til at bruken av kulturminner i ritualer, gir oss tilhørighet, som igjen

⁴⁵ Bakken, 1997

⁴⁶ Olsen, 2011, s. 75

⁴⁷ Olsen, 2011, s. 23

⁴⁸ Bakken, 1997, s. 16, 18

⁴⁹ Bakken, 1997, s. 152

kan gi svar på eksistensielle spørsmål.⁵⁰ Bakkens «katedral som speiler Olavstradisjonen», faller fint på plass inn i dette.

Det handler om tolkningene, ikke fortiden i seg selv, og om dens funksjon i samtiden, sier Stugu. Han fremhever mytenes funksjon som identitetsskapende, som en handlingsressurs som kan benyttes der et samfunn ønsker å hylle sin helt, myten om Olav den hellige som Norges evige konge, og en stolt fortid.⁵¹

Ellen S. Berg, skriver i sin masteravhandling om Olavstradisjonen i nyere tid, at selv om kildene ikke alltid forteller det historisk korrekte, er dens konsekvens et faktum, og dens virkningshistorie «har manifestert seg i tradisjonen om hellig Olav».⁵²

Olavstradisjonen er ikke lett å fange, selv om mye kan plasseres inn i ulike teorier. I denne sekvensen fra Bakkens avsluttende bokprosjekt, kan den kanskje forstås som et traderingskompleks, som Berg kaller det, der ulike traderingsmedier fortolker historien og overleverer den til fremtiden.⁵³

Det som er interessant utover dette, er at Olavsarven og Olavstradisjonen ikke nevnes mer i boken. Kun disse få betraktninger i starten, deretter ingenting.

5.6 Bakken om pilegrimspraksisen 1992-1997

Bakken har skrevet mye om pilegrimens tilbakekomst, som han i flere skrifter redegjør for. I den første epoken, fra 1992-1997, reflekterte han omkring den økte innvandringen og med den andre religioners tilstedeværelse, noe han så kunne være en årsak til en økende historisk interesse for «våre røtter». Han koblet dette til Nidarosdomen, som vandringerens mål, og fant at den måtte være seg dette bevisst. Den var vår «erindringsbok» for kristen arv og tradisjon, sa han, og viser her det Stugu omtaler som et vitnesbyrd fortiden har etterlatt.

Bakken bruker historien som handlingsressurs, for sin tanke om at denne kan brukes for å få folk tilbake til kirken. Han redegjorde deretter for Nidarosdomens oktogon, som ble bygd rundt Olav den helliges skrin, sier han i middelalderen ble kalt Norges hjerte. I dette uttrykket lå alt det levende og handlekraftige, det røde, blodets farge, som vokste sammen med Olav. Det som skjedde med Olav på Stiklestad, virket «forløsende og grensesprengende nytt» for hele folket.⁵⁴ Bakken bruker her kulturminnet til det Eriksen kaller kultisk kontakt, for å gi oss tilhørighet. Eller for å knytte kulturarven og med den kristne arven, og det han oppfattet som en religiøs søken hos mennesker som før hadde stått utenfor kirken, og nå begynte søke seg tilbake, gjennom pilegrimsvandring. Dette falt helt naturlig for nordmenn, mente han, siden vi allerede hadde et nærmest religiøst forhold til det å gå i naturen.

Han tok også tak i reformasjonen, men i motsetning til Lånke, tok han Luther i forsvar, ved å påpeke at han ikke ønsket å fjerne alle helgener, men så at de var blitt konkurrenter til Kristus, i stedet for å speile ham. I Luthers samtid var åndeliggjøringen og tanken om at Gud var overalt, nødvendig mente han, mens det nå kunne synes som det motsatte, at den drev folk bort fra kirken igjen. Med den på nytt økte trafikken til

⁵⁰ Eriksen, 1999, s. 23

⁵¹ Stugu, 2008, s.

⁵² Berg, 2009, s. 4

⁵³ Tradere, forstått som overta og overlevere historie-element: Berg, 2009, s. 83

⁵⁴ Bakken, 1992, us

helligsteder, så Bakken et savn hos mennesker etter å «jorde» kristendommen igjen. Holde erfaringer om Guds nærvær på jorden, og han tenkte at Gud hadde sagt ja til det materielle i relikvier, siden de talte et klart språk om inkarnasjon, og kunne fungere som et bindemiddel i en felles historie.⁵⁵ Måten han beskriver dette er mildt og fint i forhold til Lånkes skarpe kritikk. Han finner at det kun har vært et nødvendig opphold, som nå trenger å oppheves, og han har funnet at Gud tillater dette.

Olav sto i en særstilling mente han, som Norges evige konge. Med ham fikk landet en indre, ubrytelig struktur, som ingen fremmed maktpolitikk senere har kunnet bryte sier Bakken. Det som skjedde på Stiklestad, var det som samlet Norge til ett rike.

Bakken forsøker her bygge opp Olav som en verdig helgen, en som Luther kunne funnet nåde for, som ikke sto i veien for Kristus. Han avslutter med å ta opp igjen myten om Trondheim som et av de fire verdenshjørner:

«Tidligere hadde de tre andre verdenshjørner sine helligsteder, Jerusalem i øst, Roma i sør og Santiago de Compostela i vest. Nord fikk Olav sitt helligsted».⁵⁶

I 1994, ble alle aspekter ved pilegrimens tilbakekomst redegjort for. Den helgentradisjonen han redegjorde så fint for i 1992, var nå mer nøktern. Pilegrimen hørte også hjemme i den lutherske kirketradisjon, fordi begrepet i seg selv var tidløst, i tillegg til at middelalderen var felles historie for både katolikker og protestanter. Pilegrimstradisjonen var derfor å betrakte som felleskirkelig.

Bakken var som Lånke inne på en økende avstand mellom kropp og sjel, som har vært til hinder for opplevelsen av livets helhet og sammenheng. I denne redegjørelsen kom tanken om et ødeleggende skille mellom kropp og sjel opp. Han beskrev en webersk avfortrylling, der rasjonalitet satte et skille mellom det åndelige og materielle, der evnen til å se og forstå sammenhenger ble borte, men ikke lengselen etter det. En kan ane Bennett i det fjerne her, med sin re-fortrylling av verden, hvor det i dette tilfellet representeres ved pilegrimsvandringen. Dette bekreftes da han forteller om en ny forståelse av sammenhenger i tilværelsen, og dette at vi sterkere enn før «aner duften av hellighet» i det levende.

Bakken var som Lånke inne på en økende avstand mellom kropp og sjel, som har vært til hinder for opplevelsen av livets helhet og sammenheng, dette i 1996.⁵⁷ Han oppga ikke den lutherske kirkes forbud mot pilegrimsvandring som årsak, men de siste 200 års samfunnsutvikling. Han kalte menneskets ubrukte sider, som kom av manglende utfordringer i en verden der alt var tilrettelagt og ferdigtenkt.⁵⁸ Dette helhetssynet så han også tilbake i 1992, da i forbindelse med Olavstradisjonen. Fremme i 2017, ser han at kropp og sjel har funnet hverandre igjen i pilegrimsvandringen.⁵⁹

⁵⁵ Bakken, 1992, us

⁵⁶ Bakken 1992, s. 16

⁵⁷ Bakken, 1996, s. 153

⁵⁸ Bakken, 1996, s. 152

⁵⁹ Bakken 2017, s. 33

5.7 Bakken om Olavsarv og Olavstradisjon 2017

Bakken forlater pilegrimsvirksomheten i Trondheim da hans periode er over i 1998. Han blir værende i byen som sykehusprest, før han flytter til Hamar, og får en stilling som pilegrimsprest der i 2003. Han utga en bok om Hamardomen i 2009, men siden fokuset i denne oppgaven er på Trondheim er ikke den tatt med i dette. Derimot skrev han i 2017 boken «Pilegrim, folk, kirke og kosmos», som er aktuell for denne oppgaven. I denne finnes mye spennende tankegods, som beskriver en utvikling hos ham, som er særs interessant.

Olavsarven og Olavstradisjonen, som han hadde et bredt fokus på i den første epoken, er nå koblet sammen med Nidarosdomen. Ikke egentlig overraskende, siden hans prosjekt ble avsluttet, nettopp med en bok om katedralen i 1997. Der ble på sett og vis Olavsarv og -tradisjon også koblet til pilegrimsvandring, kapitlene i boken var de element han fant tilhørte den tradisjonelle pilegrimsvandringen: oppbrudd, veien, målet, veien ut, tilpasset en vandring inne i katedralen. Som nevnt ovenfor, ble begrepene brukt bare i innledningen, og det samme skjer i boken fra 2017.

I «Pilegrim, folk, kirke og kosmos», innleder han med å si at den nye pilegrimen gjenoppsto gjennom en innlevelse i middelalderpilegrimen, og «en økt interesse for Nidarosdomen, hvor det vi kaller Olavsarven er bygd i stein og glass».⁶⁰ Koblingen til Nidarosdomen er fast, men hva som ligger i dette utsagnet, er vanskelig å tolke. Om det er en henvisning til den forrige bokens vandring i Nidarosdomens interiør som skal være Olavsarven, er ikke en god gjetning en gang. Det er gåtefullt.

Det kan ha en sammenheng med noe han skrev om Nidarosdomen i 1996, om en skal ta dette med stein og glass bokstavelig:

«Katedralen er gjennom sin arkitektur og kunst er det som om katedralene står der og kommuniserer med enhver som trer inn over deres terskler i en blanding av protest, opprør og poesi».⁶¹

Det er i tillegg «gleden og fryden, fortvilelsen og smerten», og han finner at ingen skal stå foran en katedral og være nøytral til den. Det er nødvendigheten av å ha «konkrete rom, forvalte symboler for å holde den åndelige, usynlige verden fast». Dette minner om det Bennett kaller det flyktige element innenfor den kalkulerbare verden. Hun sier at selv om de magiske praksiser er borte formelt sett, finnes det magiske element. Det kan synes å være noe tilsvarende Bakken har i tankene her. At det er det magiske ved Nidarosdomen som gir innblikk i den åndelige verden.

Han gir litt mer innblikk i tankene sine med en form for oppsummering, som på et vis kan sies å bekrefte ovennevnte teori, når han beskriver at den historiske interessen raskt utviklet seg til «noe nåtidig og eksistensielt for pilegrimen». Olavstradisjonen og Nidarosdomen ble til «åpne bøker for pilegrimenes tros- og livstolkning».

Etter denne innledningen, benyttes ikke disse to begrepene igjen i boken. Dette nesten totale fraværet er noe forunderlig. For både Olav den hellige og Nidarosdomen nevnes igjen flere steder.

⁶⁰ Bakken, 2017, s. 7

⁶¹ Bakken, 1996, s. 155,156

5.8 Bakken om pilegrimspraksisen 2017

I boken «Pilegrim, folk, kirke og kosmos» snakker Bakken om at den nye pilegrimsbevegelsen startet med folks innlevelse i middelalder-pilegrimen og dennes mål Nidarosdomen. Den ble i sin tid bygd for pilegrimer, da mener han på oktogonalen og dens ambulatorium rundt høyalteret med helgenskrinet. Han omgår fremdeles det problematiske katolske element på en fin måte, ved å igjen å ta det tilbake til utgangspunktet for så å forene det til en «felleskirkelig» forståelse av gravsteder som helligdommer, både for helgener og alle andre. Det som er blitt sterkere er søkelyset på helligsteder, som startet med boken om Nidarosdomen i 1997, og som kulminerer med uttalelsen: «pilegrimens felles fysiske mål er helligstedet, som gjennom arkitektur, orientering i kosmos, riter og handlinger speiler store fellesskap på jorden og i himmelen».⁶²

Bakken er derimot blitt mer nedtonet i sin omtale av Olav, borte er kristenhetens store kristusimitator, som han henviste til i 1993, i stedet snakker han om høyalteret som «Cor Norvegiae», siden det var der «Kristus-vitnet som malte korset med sitt blod» etter «tradisjonen» lå. Han er blitt fastere i troen på helligstedet, og knytter i sterkere grad det han for 20 år tidligere omtalte som tidløse ved pilegrimen, konkret til helligsteder. Som definisjon til begrepet pilegrim, bruker han «et menneske som går til et hellig sted».⁶³

Han uttrykker en viss sårhet da han henviser til rapporter fra vandringer som beskriver at veien er det viktigste, om mennesker som vandrer til Trondheim og ikke engang går inn i Nidarosdomen når de kommer frem som noe mangelfullt. Han mener pilegrimsvandringen da mister det som har vært det tradisjonelle særpreget. Her henviser han åpenbart til den middelalderske pilegrimsvandringen, der det handlet om å bryte opp, gå veien til et mål og gå tilbake.⁶⁴

Olsen, som i sin masteroppgave fra 2011, har intervjuet pilegrimer, bekrefter at de oppfatter veien til målet som det vesentlige, og ikke målet i seg selv. Det betyr likevel ikke at målet er uten viktighet. De legger til, sier han, at det ikke hadde vært det samme å gå til et mål uten en tradisjon og historie knyttet til seg. Men de la mer vekt på natur- og kulturopplevelsene langs leden, opplevelsen av autenticitet i møtet med hus og bygninger, og opplevelsen av å gå i samme fotspor som andre før dem.

Men, selv ikke de som definerte seg som kristne, oppga at det var viktig å komme inn i Nidarosdomen. Det finnes selvsagt pilegrimer av alle typer, men oppfattelsen av det hellige målet er tilsynelatende ikke entydig viktig i alle fall. Olsen sier i sin analyse av dette, at uansett svar pilegrimene gir, vil Nidarosdomen være det fysiske målet, og den historisk-religiøse konteksten som er utgangspunkt for opparbeidelsen av leden.⁶⁵

Bakken er like fast i sin milde kritikk av «dagens» samfunn også i 2017. Han henviser til det usikre og flytende i den individualistiske tid vi lever i, men finner nå kroppen som det faste holdepunktet. Han ser pilegrimen som en som har forstått dette, og som vet at «kroppen er en brobygger mellom mennesker over hele kloden». Videre kobles dette

⁶² Bakken, 2017, s.11

⁶³ Cor Norvegiae, Norges hjerte: Bakken, 2017, s. 67

⁶⁴ Bakken, 1996, s. 147

⁶⁵ Olsen, 2011

utsagnet til vår «totale avhengighet til naturen og kosmos». ⁶⁶ Han har tidligere pekt på pilegrimens tilbakekomst i en tid hvor det er et «sterkt skille mellom kropp og sjel, tanke og ånd, ytre og indre verden». ⁶⁷ Der var det en fraværende evne til å se sammenhenger og helhet. Dette kan synes å ha fått sin løsning i pilegrimens forståelse for kroppen og den materielle religion, der religionen er forankret i menneskekroppen.

Hans filosofi omkring dette følger noe av Bennetts beskrivelse av hvordan verden ble «ranet for guder og etterlatt meningsløs». ⁶⁸ Hun snakker om religion som medansvarlig med sitt systematiske fokus frelse. Et rent etisk religionssyn, som ikke lenger finner plass til det magiske. Hun tenker at en verden som beskrives av-fortryllet både ignorerer, og også avviser affektiv tilknytning til verden. ⁶⁹

5.9 Beistad om Olavsarven 2020

Både Berit Lånke og Arne Bakken kan både regnes som premissleverandører og ideologer for re-etableringen av pilegrimspraksisen ved Nidarosdomen, men de var selvsagt ikke alene. Bak seg hadde de en kirke som støttet opp om dette, blant annet trekkes biskop Wagle, og domprost Oppegaard frem som viktige pådrivere.

Det kirkelige miljøet fikk også god drahjelp fra byens politikere og historikere, som kom frem til at det var «pilegrimsbyen» som skulle være fokus for Trondheims tusenårsjubileum i 1997. Dette medførte et nødvendig fokus på Olav den hellige, og med dette begrep som Olavsarv og Olavstradisjon. Begrepene ble i den første epoken, fra 1992 og frem til 1997, tolket og brukt til nær sagt alt, for så å forsvinne nesten helt, eller stivne i Nidarosdomens glass og stein?

Hva skjedde egentlig med dem? Det er antydnet at den kommersielle bruken av pilegrimen som markedsføringssymbol ved tusenårsjubileet i Trondheim kan ha fått kirken til å trekke seg litt tilbake. Brandt har oppfattet at det skjedde et skisma i 1995, under et møte kalt «Er Trondheim et åndelig sentrum?» der kirken valgte å sette søkelys på pilegrimsfellesskapet, historien var ikke lenger pilegrimens arena. Han så dette som ekskluderende, da de fleste uttrykte «pilegrimstradisjonen i moderne form», at de var «delvis vandrende og noenlunde troende». Et på sett og vis selvmotsigende uttrykk, siden tradisjon gjerne forbindes med noe opphavelig. ⁷⁰ Men, både tradisjon og historie blir i vår senmoderne tid gjenstand for fortolkninger, siden det tradisjonelle gjerne ikke passer med samtiden lenger, skriver Vådahl. Han henviser til folkloristen Torunn Selberg, som hevder at det fra vårt perspektiv finnes et mangfold av krav på å inneha den rette kunnskap. ⁷¹

Siden de sentrale aktører i denne historien ble stille om Olavsarven og -tradisjonen, fant jeg ut at det vil være på sin plass å la historiker og direktør for Stiklestad nasjonale kultursenter (SNK) Heidi Anett Ø. Beistad, fortelle hva Olavsarven egentlig er. SNK fikk

⁶⁶ Bakken, 2017, s. 31

⁶⁷ Bakken, 1996, s. 152

⁶⁸ Bennett, 2001, s. 60

⁶⁹ Bennett, 2001, s. 3

⁷⁰ Brandt, 1999, s.90

⁷¹ Vådahl, 2007, s. 74

som følge av et stortingsvedtak i 1995, ansvar for å formidle alle sider ved Olavsarven.⁷² Under Olsok i 2020 holdt hun foredraget med denne tittelen.

Beistad har en doktorgrad i historie fra NTNU, har jobbet særlig med middelaldersk kirkehistorie, historiebruk og samfunnsdebatt, og var tidligere fagsjef på Stiklestad.⁷³ Uttrykket Olavsarv ser hun på som et relativt nytt begrep, selv om innholdet er tusen år gammelt, forteller hun i foredraget. Uttrykk som St. Olavs arv og Olavs arvtaker finnes tilbake til middelalderen, og begrepet har en sentral plassering i de ulike fortellinger om Norge.

Da det ble et begrep, ble det raskt populært, særlig i debatter, men vanskelig å definere, og det oppsto også tendenser til konflikt om innholdet. Derfor er debatten om Olavsarven dens fremste kjennetegn sier hun videre. Hun foretok deretter en inndeling av forståelsen av det. Det historiske, som umiddelbart av mange knyttes til vikingen Olav, er en problematisk i en arv, her forstått som noe vi skal ta med oss videre, fra en brutal vikingkonge. Dette er av mange tolket som en mulig voldsforherligende arv, noe dagens samfunn ønsker å ta avstand fra. For kirken mener hun det handler det om den omvendte vikingen, som gjennom sin kristuslignende død innførte kristendommen. En helgen som fortsatt har betydning for den katolske og den russisk-ortodokse kirke, som igjen et sammenbindende element innenfor det økumeniske samarbeidet inne kirken.

Hun oppsummerer med at det handler først og fremst om engasjement, og om bruken av historie. Mange forbinder det med pilegrimstradisjonen i Trondheim, sier hun. Et av de sterkeste bevis på overbevisningskraft Olavsarven har, er den forestillingen om Trondheim som det fjerde største pilegrimsmål i middelalderen, deler av bevegelsen innen renessansen for pilegrimsvandring på 1990-tallet brukte som argument, sier hun. Historisk sett finnes det ikke noe belegg for det.

En tolkning hun ofte møter, sier hun, er den at denne pilegrimsrenessansen primært sett er moderne kulturarvsindustri, et påfunn for å trekke vandrere fra Europa til Trondheim. Til dette kommenterer Beistad at begrepet stadig får nytt innhold, det er dynamisk, og formes av de som tar det til seg og bruker det.⁷⁴ En god oppsummering av et innholdsrikt begrep. Hun nevner ikke begrepet Olavstradisjonen i foredraget. Det kan nok være en god løsning å kun ha et begrep å forholde seg til.

5.10 Pilegrimsgården

Pilegrimsgården vil være en fellesnevner for de tre informantene i denne oppgaven. De er på hver sin måte tilknyttet denne.

Arne Bakken uttrykte i 1994, at han ønsket seg et senter for pilegrimer, der skulle det være vedvarende forskning på alle sider ved Olavstradisjonen, det religiøse så vel som det folkelige, men ikke veldig mye skjedde på den fronten i årene etter tusenårsjubileet. Bakkens uttrykte tanker om Olavstradisjonen ble også færre.

Pilegrimsvandringen til byen har hatt en jevn økning, og pilegrimsledene har blitt flere, i tillegg er kystpilegrimsleden kommet til.⁷⁵ Pilegrimsprestestillingen ble permanent, og de

⁷² Stiklestad nasjonale kultursenter, 2012, s. 7

⁷³ Beistad, 2020, hentet fra omtale i forkant av foredraget

⁷⁴ Beistad, 2020

⁷⁵ Sjø- og landreise i 26 etapper fra Egersund til Trondheim, åpnet i 2018

ulike prestene etter Bakken formet den etter sine interesser, og forutsetninger. En fellesnevner for dem er likevel de årlige pilegrimsvandringene til olsok.

I 2003 ble det åpnet en møteplass for pilegrimer i Waisenhuset,⁷⁶ og fra 2005 ble det arbeidet aktivt for å utvikle den tidligere befalsmessen og magasinet på østsiden av Nidarosdomen til et pilegrimssenter.

Informant Vigdis, fra Pilegrimsselskapet, forteller om arbeidet med å skaffe lokaler, og fremhever innsatsen til blant annet biskop Wagle. Hun er usikker på hvem av Wagle eller daværende kultur- og kirkeminister Trond Giske som skal ha æren for at det ordnet seg, men holder en knapp på kulturministeren. I et brev til kirkerådet, fra 2007, nevnes det at kultur- og kirkeministeren varslet «en større nasjonal satsing på pilegrimsarbeidet», samt at han «videreførte dette engasjementet» ved fremleggelsen av Statsbudsjettet for 2008, hvor Nidaros pilegrimssenter hadde kommet inn.⁷⁷ De kunne flytte inn i lokalene i 2008.

Det kan se ut som organiseringen rundt pilegrimspraksisen ved Nidarosdomen har funnet sin form i løpet av de vel 30 år som har gått. Pilegrimsgården tilbyr overnatting, og historie fra byen, og fra pilegrimsledene, gjennom maten de selger på den egendrevne kafeen. De befinner seg i en form for mellomstilling mellom kirke og nødvendigheten av å drive en forretning, med historien som salgsgrunnlag.

Kontoret, hvor pilegrimene mottas, registrerer vandringen sin, og får stempel, drives av frivillige fra Pilegrimsfellesskapet St. Olav, på dugnad hver da de tre månedene som regnes som sesong. De lytter til beretninger, som handler mer om fortryllelse og åndelighet langs veien, lokalhistorie kan hende, men de snakker ikke om Olav uten at noen snakker til dem om det først.

Alle pilegrimer har tilbud om pilegrimsgudstjeneste, som foregår hver kveld de samme tre måneder, en oppgave pilegrimspresten har. Ellers ser det ut som pilegrimspresten former sin egen jobb i stor grad, han har noen faste oppgaver i forbindelse med olsok og Olavsfest, foruten de nevnte grustjenestene. De fleste av prestene har deltatt på vandringer, enten med eller i møte med pilegrimene.

5.11 Olavsarv og Olavstradisjon 2024

Alle informantene fikk spørsmål om hva de anså forskjellen på begrepene Olavsarv og Olavstradisjon var. Av de tre var det pilegrimsprest Einar som kunne beskrive en forskjell på begrepene. Olavstradisjonen fikk sin utforming 150 år etter Olavs død, sier han, ved utgivelsen av Øystein Erendssons Passio Olavi, et mirakelskrift som forholder seg til helgenen, ikke krigeren. Dette er det motsatte av hva som kunne tolkes av Bakken, som anså Passio Olavi å være knyttet til Olavsarven.

Pilegrimsprest Einar sier videre at det også handle om noe av tankegodset Olav fikk med seg fra årene i Novgorod, før tilbakekomsten i 1030. Dette er en vinkling som ikke har vært fremtredende i det materialet som er brukt i denne oppgaven, men absolutt mulig. Olav tilbragte omtrent to år der, og har nok diskutert kristendom med den kristne fyrst

⁷⁶ Stor trebygning ved Domkirken, en av Trondheims eldste sosialinstitusjoner, hjem for foreldreløse barn, nå kontorer for domprostiet, samt kirkestuer for menigheten.

⁷⁷ Nidaros bispedømmeråd, 2007

Jaroslav.⁷⁸ Utover dette er han inne på det samme som Bakken i de senere år, at det handler om arkitektur. Som Bakken fremhever han oktogonalen der helgenskrinet skal ha stått, og ideen bak dette om en gjentakelse av Gravkirken i Jerusalem. Nå handler det om pilegrimsmottak avslutter han. Det rommer mye kristent tankegods, men også helgenlegender og helligstedet Nidarosdomen, som han ser favner det felleskirkelige.

I Olavsarven finner han vår norske identitet, da forstått som vår tilknytning til kristendommen og det å være en del av noe større enn oss selv. Han nevner også en stolthet over Trondheim, som riktignok er politisk konstruert, gjennom dannelse av kollektive minner, som også kirken har vært med på å forme, sier pilegrimsprest Einar.

Myter har en viktig funksjon i dannelsen av kollektive minner, særlig når det handler om å gjenreise en stolt fortid, som Stugu er inne på. Pilegrimsprest Einar mener det ikke er feil å trekke frem den Olav vi ønsker å bygge videre på, ikke den historiske, men den rettfærdige kongen som setter lov og rett høyt, den Øystein Erlendsson utformet på 1170-80-tallet. Den omvendte vikingen Beistad nevner i sitt foredrag

Verken Vigdis fra Pilegrimsfelleskapet eller Ingeborg fra Pilegrimsgården, har noe konkret forhold til begrepene hver for seg. Vigdis konkluderer med det helt logiske i begrepet, det er det som har skjedd etter Olav, det historien medførte for det vi gjør i dag. Men det ikke er begrep de bruker i det daglige.

Ingeborg, som jobber opp mot andre som har pilegrimer som arbeidsfelt, bruker begrepet Olavsarv rent yrkesfaglig:

«fellesskapet til andre områder der Olav har hatt en rolle som helgen, og der vi har fysiske og historiske spor etter ham».

Et uttrykk som refererer til noe felles for dem, som de kan bruke i korrespondansen, som ingen lenger husker opprinnelsen til, men likevel forstår seg imellom. Dette er også på linje med Beistad, begrepet er dynamisk.

5.12 Den moderne pilegrimens motivasjon for vandring

Ingen av mine informanter tror helgenen Olav har noen særlig betydning for de som kommer som pilegrimer. Pilegrimsprest Einar tenker kirken, med sin naturlige skepsis til helgener, heller ikke vet hvordan de skal bruke Olav. Han tenker pilegrimsvandring handler om noe mer enn bare vandringen, selv om også den lutherske kirke har innsett at det fysiske er viktig, sier han. Selv finner han menneskemøter viktig, og har valgt sin egen måte å vandre på. Han går pilegrimene i møte før 01.01, det møte dem ansikt til ansikt, og bo på de samme stedene som dem, skaper relasjoner både til pilegrimer og overnattingssteder sier han. Men han tenker også at kirken bør fokusere på målet, helligstedet, noe han også tenker pilegrimer gjør. Det å oppleve stemningen i katedralen, og føle på noe større enn oss selv, er det viktigste. Det kan gjenkjennes en antydning til Bennetts fortryllelse i dette utsagnet.

Vigdis fra Pilegrimsfelleskapet beskriver møtet med katedralen som en form for fortryllelse, i det hun sier om «storslagenheten, det vakre, det unike, annerledesheten, arkitekturen, og det at det finnes bare en av den», det er noe med stemningen, og ikke minst er det orgelet sier hun. Men hun har noe av den samme fortryllelsen i sin

⁷⁸ Kiev-riket skal ha blitt kristnet i 988, Jaroslav 1, storfyrste av Kiev 1019-1054.

beskrivelse av vandringen, som hun mener handler om menneskemøter, om fargespillet i åsene, som oppleves sterkere, og det å bli oppmerksom på det en ser. For henne handler det også om å gå sakte, finne en rytme, og leve et enkelt liv. Hun har alltid vært glad i fjellet sier hun, men det å gå pilegrim gir noe mer, uten at hun helt har funnet ut hva forskjellen er.

Ingeborg fra Pilegrimsgården tror heller ikke dagens pilegrimer har noe ønske om å være nær Olavs bein. De vandrer, sier hun, fordi det passer inn i det moderne livet. Hvilke intensjoner som ligger til grunn vil endre seg, siden vi stadig er i utvikling. Målet, helligstedet, er heller ikke viktig, men at det må være der «for motivasjonens skyld». Hun finner gjenklang både hos Bakken og Bennett i sin betraktning omkring pilegrimsvandring:

«Det er å finne seg selv, foreta en indre og en ytre vandring. Det er eksistensialisme, det at en kan oppdage at en er del av noe større uansett hva en tror på. Å få ære en del av naturen og verden, er fascinerende, og det berører alles liv».

Dette blir stående som denne delens avsluttende setninger, en ekte fortryllelse som han gjøre hverdagen mer levelig etterpå, om en velger å ta vandringsstaven fatt.

6. Oppsummering

I denne oppgaven har jeg sett på hvordan de ulike aktørene som var sentrale i prosessen med å re-etablere pilegrimspraksisen ved Nidarosdomen har forholdt seg til begrepene Olavarv og Olavstradisjon, og om de bruker dem som forklaringsbegrep for å legitimere denne av reformasjonen forbudte praksisen. Jeg har også sett på om de har endret oppfatningen av dem, og om de tenker den moderne pilegrimen har en religiøs lengsel mot et helligsted som motivasjon for sin vandring.

Hos Berit Lånke oppfattes Olavstradisjonen som blanding av fortellingen om kongen som gjorde Norge til et kristent land, og lengselen etter en religiøs opplevelse, en sterk understrøm som viste seg i spill, fortellinger og gudstjenester, som hun definerer som Olavsarv. Pilegrimsvandringen ble sett på som en måte å ivareta denne religiøse lengselen, Olavsarven på. Etter 1993 er begrepene borte fra hennes skrifter.

Arne Bakken viser en tendens til samme utvikling som Lånke. Han bruker begrepene mye i den første intense perioden i forbindelse med prosjektet med re-etableringen av pilegrimspraksisen og frem mot tusenårsjubileet. Han synes, på et tidspunkt å ha et skille mellom Olavstradisjonen som det som hendte, at vikingkongen ble en helgen og at det ble reist en katedral over hans grav, og Olavsarven det Passio Olavi forteller, undergjerningene, som skulle være en rettesnor for folket.

Her skiller han seg fra min informant pilegrimsprest Einar, som ser det motsatt, i det han sier det var Olavstradisjonen som fikk sin utforming gjennom Passio Olavi. Olavsarven forstår han som vår norske identitet, tilknyttet kristendommen. Den er av nyere dato, og politisk konstruert gjennom dannelsen av kollektive minner, bruk av historie og myter.

Olsen sier begrepene være bevisst gjort utydelig, for å kunne åpnes for personlig tolkning. Den kanskje beste definisjonen Ellen Bergs, som beskriver Olavstradisjonen som et traderingskompleks, der ulike traderingsmedier fortolker historien og overleverer

den til fremtiden. Begrepene ble likevel ikke så lett å skille fra hverandre. Heidi Anett Ø. Beistad løser det på den enkleste måten, kaller alt Olavsarv.

Den andre delen av problemstillingen omhandlet pilegrimspraksisens innhold. Som problemstillingen indikerer, kan det ligge et sprik i forståelsen av fenomenet hos kirken og den moderne pilegrimens tanker om hvorfor han går. Berit Lånke er inne på at kirken burde benytte den fornyede interessen for pilegrimsvandring til å få folk tilbake til kirken, tilby dem evangeliet der ute, siden hun oppfatter det som uttrykk for en religiøs lengsel. Samtidig som hun ser en mulighet til å bygge bro over til andre kirkesamfunn og utvikle et økumenisk samarbeid gjennom en tradisjon, de har hatt felles, og nå har fått tilbake.

Arne Bakken ser det historiske på en litt annen måte. Han er opptatt av en økt interesse for røttene, i en tid med stadig større innvandring. Det tvinger oss til en større bevissthet omkring kristen arv og tradisjon. Den økte trafikken til helligstedene kunne også skyldes et behov for noe konkret å forankre kristendommen til. Han kommer med en mild kritikk av dagens samfunn, som han oppfatter som av-fortryllet, der rasjonaliteten hadde skapt et skille mellom det åndelige og materielle. Ord som får tankene i retning av Weber. Dagens samfunnsutvikling så han hadde medført at flere av menneskets sider forble ubrukte, da alt nå var tilrettelagt og ferdigtenkt. Helheten var borte. Denne kom tilbake, og kropp og sjel ble gjenforent i pilegrimsvandringen.

Ingeborg fra Pilegrimsgården beskriver vandringen som eksistensialistisk, at det er den som gir opplevelsen av noe større enn en selv. Mens Vigdis, fra Pilegrimsselskapet fremhever vandringen og målet som like stort. Pilegrimsprest Einar skaper sine menneskemøter ved å gå pilegrimene i møte, motsatt vei. Ingen av dem definerer det som religiøs lengsel, mer i retning av mellommenneskelige relasjoner og en begeistring over å legge merke til det rundt seg og ha tid til å tenke over det.

Hva som skjedde med Olavsarven og Olavstradisjonen rundt Nidarosdomen er ikke godt å si. Det kan være at Olavsarven ivaretas av Stiklestad nasjonale kultursenter, i tråd med Stortingets tildeling fra 1995, og at Olavfestdagene ivaretar Olav minne. Hvorvidt dette kan kalles Olavstradisjonen, kommer an på hvordan begrepet defineres. Men hos kirkens folk er det enten helt borte, eller definert som politisk konstruert identitet. Kanskje er det rett og slett ikke behov for det mer, det har hatt sin tid.

Opgaven ble innledet med å fortelle om myten om Trondheim som et av verdens fire viktigste pilegrimsmål, for å gi legitimitet til feiringen av byen som pilegrimsby. Historikermiljøet prøvde å avlive den som historisk ukorrekt, men den festet seg godt frem mot tusenårsjubileet. Hvordan har det gått med den i årene som har passert?

Ingen av masteroppgavene som er skrevet etter Brandt, legger noe særlig vekt på den. Berit Lånke gjør en liten vri på den med fire hjørner av kontinentet, da hun redegjør for tankene rundt «European Pilgrimage 2000», til Mellomkirkelig råd i 1999. Millenniumsvandringene skulle forme et kors, men til andre byer enn Roma, Jerusalem og Santiago. I 2017 er Bakken innom Trondheims betydning i middelalderen. Han sammenligner ikke, men snakker om at vi med middelalder-pilegrimen forstår «lange vandring til Nidaros og andre større pilegrimsmål i andre land».

Mye kan tyde på at historikernes oppgjør med den har lagt den død. Riktignok sier SNKS direktør Beistad i sitt foredrag, at Olavsarvens sterkeste bevis på overbevisningskraft ligger i myten om Trondheim som et av de fire verdenshjørnene, men lite har jeg funnet i mine kilder i nyere tid.

Inntil helt nylig, nærmere bestemt i mars i år, da skulle Beistads ord vise seg å stå seg. Under intervjuet på Pilegrimsgården fikk jeg i gave en liten eske med fire sjokoladebiter. En formet som en nøkkel, en som fisk, et skjell og et pilegrimsmerke med valknute og kløverbladkors. Esken hadde et likearmet kors i gull på utsiden, som viser fire himmelretninger, der en bred arm med pil i enden markerer nord. Langs de andre armene står det fire bynavn. Roma, Santiago, Jerusalem og -Trondheim! Bak QR-koden i bunnen av esken, finnes den, historien om Trondheim, som sammen med Roma, Santiago og Jerusalem utgjør de fire store pilegrimsmål i Europa. Myten lever, i en fantastisk fin liten eske med sjokolade!

Litteraturliste

- Andresen, K. (2005). *Olsok i Nidaros domkirke*. Tapir akademisk forlag.
- Bakken, A. (1992, 16. juni). *Vedr: Fornyelse av pilegrimstradisjonen i vår tid, en oppgave for miljøet rundt Nidarosdomen*. Internt notat.
- Bakken, A. (1993, 20. mars). *Pilegrimsvandring – før og nå*. Internt notat for arbeidsgruppen, Pilegrim i vår tid.
- Bakken, A. (1994) Prosjektbeskrivelse – «Fornyelse av pilegrimstradisjonen»
- Bakken, A. (1996). I Karlsaune, G. E. G. (1996). (Red.). *Livet beveger seg til fots. Relieff*. Nr. 38
- Bakken, A. (1997). *Nidarosdomen -en pilegrimsvandring*. Aschehoug
- Bakken, A. (2017). *Folk, kirke og kosmos*. Nygård forlag
- Beistad, H. A. Ø., (2020, juli). *Hva er egentlig Olavsarven?* [Video]
<https://stiklestad.no/historie/men-hva-er-egentlig-olavsarven/>
- Bennett, J. (2001). *The enchantment of modern life*. Princeton University Press.
- Berg, E. S. (2009). Hellig Olav- tradisjon og kulturarv. En analyse av Olavstradisjonen i nyere tid, med hovedvekt på historiebruken i Nidaros. Masteravhandling ved Det teologiske menighetsfakultet.
- Brandt, T. (1999). Da verden hadde fire hjørner. Hovedfagsoppgave i historie, NTNU
- Eriksen, A. (1999). *Historie, minne og myte*. Pax Forlag A/S
- European Pilgrimage 2000.(1999). *Informasjon om European Pilgrimage 2000*. (MKR-sak 41/99). Saksinnlegg til mellomkirkelig råd.
- Grove, K. & Heiret, J. (2018). I Melve, L. & Ryymin, T. (Red.). *Historikerens arbeidsmåter*. Universitetsforlaget
- Hovde, K. (2011, 10. februar). Berit Lånke blir pilegrimsdirektør. *Adresseavisen*.
- Lånke, B. (1999). Pilegrimsvandring som utfordring til økumenisk samarbeid i misjon. *Norsk tidsskrift for misjon*. Nr 2. (s. 119-126).
<https://journals.mf.no/ntm/article/view/3715/3041>
- Nidaros bispedømmeråd. (2007, 9. oktober). *Nasjonalkirkelig utvalg for pilegrimsarbeid*. (07/20-4 SSKO). Brev til Kirkerådet.
- Olsen, H. A. (2011). Det er på veien der skjer, tror jeg... Masteroppgave i religionsvitenskap, NTNU.
- Sandmo, E. (2015). *Tid for historie*. Universitetsforlaget
- Stiklestad nasjonale kultursenter. (2012). *Visjons- og plattformbygging 2030*. Forstudie.
<https://stiklestad.no/wp-content/uploads/2019/07/fagrappport-forstudie-visjon-og-plattformbygging-2030.pdf>
- Stugu, O. S. (2008). *Historie i bruk*. Samlaget.

Weber, M. (2004). I Owen, D. & Strong, T. B. (Red.). *Science as a vocation*. Hackett Publishing Company. <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Weber-Science-as-a-Vocation.pdf>

